

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ISTORIE

**Necropole și morminte sarmatice de pe teritoriul
Banatului
(secolele I – IV p. Chr.)**

- Rezumat -

Coordonator științific,
Prof. univ. dr. Florin Drașovean

Doctorand,
Lavinia Grumeza

**ALBA IULIA
2013**

CUPRINS

I.INTRODUCERE.....	3
I.1. Scopul lucrării.....	3
I.2. Delimitarea geografică a zonei studiate.....	4
I.3. Limitele cronologice.....	4
I.4. Metodologia de cercetare.....	6
II.STADIUL CERCETĂRII	9
III.PERIODIZAREA CULTURII SARMATICE ȘI CARACTERISTICILE FUNERARE ALE FIECĂREI PERIOADE.....	15
III.1. În spațiul estic.....	15
III.2. În Câmpia Panonică.....	19
IV.RITUL ȘI RITUALURILE FUNERARE ALE SARMAȚILOR DE PE TERITORIUL BANATULUI.....	34
IV.1. Amplasarea și dispunerea mormintelor.....	34
IV.2. Dimensiunile și forma gropilor de mormânt.....	45
IV.3. Amenajarea gropilor de mormânt.....	46
IV.4. Poziționarea și orientarea defunțiilor.....	54
IV.5. Ofrande.....	61
V. MOBILIERUL FUNERAR AL SARMAȚILOR DE PE TERITORIUL BANATULUI.....	65
V.1. Obiecte de podoabă și vestimentație.....	67
V.1.1. Cercei.....	67
V.1.2. Colane și coliere din metal.....	70
V.1.3. Fibule.....	74
V.1.4. Brățări.....	86
V.1.5. Inele.....	89
V.1.6. Pandantive.....	90
V.1.7. Piese de centură.....	99
V.1.7.1. Catarame.....	99
V.1.7.2. Capete și garnituri de centură.....	104
V.1.8. Aplici.....	106
V.1.9. Verigi.....	107
V.1.10. Mărgele.....	108
V.2. Obiecte de toaletă.....	119
V.2.1. Oglinzi.....	119
V.2.2. Casete.....	123
V.3.3. Pensete și alte ustensile de toaletă.....	125
V.3.4. Piepteni.....	126
V.3. Monede.....	126
V.4. Armament.....	136
V.4.1. Spade.....	139

V.4.2. Lănci.....	142
V.4.3. Scuturi.....	144
V.5. Piese de harnașament.....	145
V.6. Obiecte de uz casnic.....	146
V.6.1. Cuțite.....	146
V.6.2. Fusaiole.....	142
V.6.3. Unelte de os și piatră.....	143
V.7. Vase ceramice.....	148
IV.7.1. Vase ceramice realizate cu mâna.....	151
IV.7.2. Vase ceramice realizate la roată.....	157
IV.7.3. Vase ceramice de tip <i>terra sigillata</i>	161
VI.CONCLUZII ȘI PERSPECTIVE ALE CERCETĂRII.....	163
VII.REPERTORIUL DESCOPERIRILOR FUNERARE.....	171
VIII.BIBLIOGRAFIE.....	282
ABREVIERI.....	298
ILUSTRAȚIE.....	300

I. INTRODUCERE

Populația sarmată apare amintită în izvoarele literare timp de nouă secole, fiind identificată din punct de vedere arheologic pe o zonă geografică extrem de extinsă. Sarmatii reprezentau o populație iraniană nomadă care, după Tacitus „își petrec viața în care și pe cal”¹, conservatoare în rituri și ritualuri funerare, dar foarte deschisă la bunurile provenite din lumea greacă sau romană. Formându-se în stepele de la est de Volga, triburile sarmatice ale iazygilor, roxolanilor, siracilor, aorșilor și alanilor au migrat spre vest, primind astfel un rol important în istoria Asiei și a Europei.

În drumul lor spre vest, anumite grupuri sarmatice s-au stabilit, începând cu a doua jumătate a secolului I p. Chr. în nordul Câmpia Panonică, de unde au coborât spre centrul și sudul câmpiei. Motivul migrației nu este încă stabilit cu exactitate, după unele păreri primii sarmați au fost aduși de romani pentru a forma o zonă tampon între mai vechea provincie Pannonia și dacii încă nepacificăți². În orice caz, stabilirea lor în această zonă, între trei provincii romane nu era posibilă fără acordul Imperiului Roman.

Începând cu a doua jumătate a secolului I și până la sfârșitul secolului IV p. Chr. sarmații au venit înspre Câmpia Panonică în valuri succesive și distincte. Traseul lor a debutat din nordul Mării Negre, migrația spre Bazinul Carpatic realizându-se probabil prin nordul României de astăzi. Stabilirea primelor comunități sarmatice, pe teritoriul Banatului a coincis cu perioada conflictelor daco - romane și crearea provinciei Dacia.

II. STADIUL CERCETĂRI

Preocupări legate de arheologia și istoria epocii sarmatice nu au apărut simultan în România, Serbia sau Ungaria. Primele cercetări arheologice și publicări ale materialului arheologic funerar au fost realizate la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX. În acest context amintim cele trei repertorii ale lui B. Milleker³ și cercetările arheologice realizate de către Gy. Kisléghi Nagy la Dudeștii Vechi – *Mogila* și Vizejdia (jud. Timiș)⁴.

Între anii 1931 – 1951, M. Párducz publică numeroase necropole din zona Banatului maghiar și sârbesc⁵, cercetarea sa fiind continuată de A. H. Vaday și V. Kulcsár. A. H. Vaday a reluat materialul descoperit la Vizejdia, oferindu-i o încadrare cronologică și

¹ Tacitus, *Germ.*, 46, 1, 2.

² Harmatta 1970, 100; Mócsy 1977, 446; Opreanu 1994, 194; Opreanu 1998, 31.

³ Milleker 1897 – 1899 – 1906.

⁴ Vaday 1986; Gáll, Tănase, Ciobotaru 2010.

⁵ Párducz 1931, Párducz 1940, Párducz 1942 a, Párducz 1945, Párducz 1950 a, Párducz 1951.

etnică apropiată de realitățile sarmatice de la est de Carpați⁶. De asemenea, în cadrul unor articole a analizat și anumite categorii de materiale tipice zonei sudice din *Barbaricum* sarmatic (vase rectangulare, scoici *Cypreae* sau fibule emailate)⁷. V. Kulcsár discută în cadrul unei lucrări de sinteză (V. Kulcsár, *A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai*, Aszód, 1998) și aspecte legate de riturile și ritualurile funerare ale sarmaților de pe teritoriul Banatului, observând în acest spațiu geografic, anumite elemente de ritual unice în Bazinul Carpatic⁸.

Descoperirile arheologice atribuite sarmaților au fost interpretate, începând cu perioada comunistă în România, prin prisma modelelor naționaliste, sarmații fiind adesea identificați cu un grup de „daco-romani”⁹. În timp ce istoriografia românească a căutat doar acești daco – romanici, arheologii maghiari au realizat săpături majore și au publicat numeroase situri sarmatice: necropole și așezări. Mai mult decât atât, în studii maghiare, chiar se atrage atenția asupra interpretărilor naționaliste care influențează studiul arheologiei sarmatice în România, dar și asupra absenței publicațiilor și a sintezelor din acest spațiu, aspecte care duc la fragmentarea informației referitoare la o epocă istorică¹⁰.

III. PERIODIZAREA CULTURII SARMATICE ȘI CARACTERISTICILE FUNERARE ALE FIECĂREI PERIOADE

De la începutul secolului XX și până în prezent M. L. Rostovtzeff, P. S. Rykov, P. Rau, B. N. Grakov, M. G. Moškova, K. F. Smirnov, M. I. Vjaz’mitina, V. I. Kostenko au propus numeroase cronologii pentru cultura sarmatic, de la est de Carpați¹¹.

Recent A. V. Simonenko, pe baza analizei antichităților sarmatice din nordul Mării Negre, a propus o nouă periodizare a culturii sarmatice din spațiul analizat¹². La baza acestei periodizări stă premiza că în nordul Mării Negre, din secolul II a. Chr. și până la mijlocul secolului II p. Chr., a existat o cultură sarmatică unitară. Astfel, cultura sarmatică din regiunea nord-pontică din secolul II a. Chr. - mijlocul secolului II p. Chr., care include perioada sarmatică timpurie și mijlocie din periodizarea tradițională, este definită ca *perioada I*, iar perioada sarmatică târzie (a doua jumătatea a secolului II – secolul IV p. Chr.) ca *perioada II*¹³.

⁶ Vaday 1986.

⁷ Vaday, Medgyesi 1993; Kovács, Vaday 1999; Vaday 2003.

⁸ Kulcsár 1998.

⁹ „O sinteză a culturii materiale romane cu elemente specifice preluate din mediul dacic”; Benea 1996, 114.

¹⁰ Barosiewicz *et alii* 2003, 267.

¹¹ Bârcă 2006 a, 31.

¹² Simonenko 2004, 156-159.

¹³ Simonenko 2004, 156-159.

Primele periodizări ale istoriei sarmaților din Câmpia Panonică au fost propusă de M. Párducz, între anii 1931 - 1951. Orientarea mormintelor, tipul necropolelor (plane sau tumulare), observații legate de rit, ritual și, bineînțeles, materialul arheologic au stat la baza acestor cronologii¹⁴.

A. H. Vaday dezvoltă cronologia propusă de M. Párducz, punând în concordanță datele oferite de arheologie cu evenimentele istorice care implică politica Imperiului Roman, rezultând patru segmente distincte:

Perioada sarmatică timpurie

Faza I (de la venirea sarmaților în Câmpia Panonică - sfârșitul secolului I / începutul secolului II p. Chr.)

Faza II (sfârșitul secolului I / începutul secolului II p. Chr. – războaiele marcomanice)

Perioada sarmatică mijlocie (perioada războaielor marcomanice - jumătatea secolului III p. Chr.)

Perioada sarmatică târzie

Faza I (mijlocul secolului III p. Chr.– momentul pierderii provinciei Dacia)

Faza II (introducerea tetrahrhiei și crearea unui *limes Sarmatiae*)

Perioada hună (ultima treime a secolului IV – mijlocul secolului V p. Chr.)¹⁵.

IV. RITUL ȘI RITUALURILE FUNERARE ALE SARMAȚILOR DE PE TERITORIUL BANATULUI

Întregul demers al lucrării de față se bazează pe descoperirile funerare sarmatice de pe teritoriul Banatului. Până în prezent am identificat 52 de necropole plane (sau descoperiri izolate de unul – două morminte), cu 321 de morminte, o necropolă tumulară (cu cinci tumuli sarmatici), un tumul singular (la Dudeștii Vechi – *Moghila*) și 49 de descoperiri funerare din contexte nesigure (care provin, mai ales, din vechi săpături). O parte a datelor au fost preluate din literatura de specialitate, iar o altă parte reprezintă material inedit (siturile Giarmata – 10 și Arad – B05), pus la dispoziție de Muzeul Banatului Timișoara și de Institutul de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române, Cluj - Napoca.

Descoperirile funerare sunt răspândite cu precădere în nordul și în sudul Banatului. În aceste areale se află și necropolele cu cele mai numeroase morminte: Deszk – *Újmajor* (18 morminte), Kiszombor – *Cimitirul B* (29 morminte), Klárafalva – *Cimitirul B* (19 morminte), respectiv Pančevo – *Vojlovica* (54 morminte), Vrșac – *Crvenka* (18 morminte) și Vrșac - *Dvorište Eparhie Banata* (16 morminte). Pentru zona centrală a

¹⁴ Párducz 1931; Párducz 1941; Párducz 1944; Párducz 1950 a.

¹⁵ Vaday 1989 a, 205 – 210; Vaday 1994, 105.

Banatului cunoaștem doar necropolele de la Foeni – *Cimitirul Ortodox* (18 morminte) și Giarmata – *Sit 10* (32 morminte), însă nu putem spune despre acest areal că este sărac în vestigii. Săpăturile de salvare care s-au desfășurat între anii 2010 – 2012 au scos la suprafață așezări și necropole sarmatice în partea centrală a Banatului, materialul fiind în curs de publicare.

Pe parcursul celor aproape o mie de ani de atestare arheologică și literară a sarmaților s-a constatat că ritul înhumării a fost adoptat de toate comunitățile. La fel de constant, pentru lumea estică, a fost și obiceiul ridicării de morminte tumulare.

În bazinul Tisei și în Banat sunt mai frecvente mormintele plane, „nemarcate”. Doar 6 tumuli au fost identificați: cinci în cadrul necropolei de la Vizejdia și unul la Dudeștii Vechi. Din păcate săpăturile realizate la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX au oferit doar informații lacunare, un material arheologic adunat selectiv și amestecat.

Aceste morminte fac parte din cadrul unor *necropolele compuse din puțini tumuli*, probabil locul de înhumare al elitelor unei comunități¹⁶. Cu excepția unui singur tumul (Dudeștii Vechi) sunt morminte exclusiv masculine, aparținând unei aristocrații războinice, înhumată după ritualuri estice: orientată nord - sud, cu arme (ofensive și defensive), cai, cu sicrie de mari dimensiuni. Chiar și defuncta înhumată la Dudeștii Vechi avea în mormânt, un scut. Această aristocrație sarmatică a sosit în Câmpia Banatului în timpul războaielor marcomanice (sfârșitul secolului II – începutul secolului III p. Chr.), fiind atestată și în alte câteva necropole tumulare din Câmpia Panonică (Tiszalök – *Rázompusza*, Herpály și Hortobágy) și cu analogii în morminte din zona Volga – Ural - vestul Kazahstanului - Mării Azov¹⁷.

În cadrul materialului analizat, înhumările în necropole plane predomină covârșitor. Avem 321 de asemenea morminte, cu gropi rectangulare sau ovale, lipsind cu desăvârșire gropile cu nișă sau catacombele, caracteristice sarmaților estici. Avem însă diferite metode de amenajare a acestor gropi, care amintesc de ritualuri sarmatice estice, cunoscute din cele mai vechi perioade ale acestei culturi: incendiere, purificare, depuneri de roci carbonatice de culoare albă sau de „semne” ale focului (cenușă sau cărbune). Acest „cult al focului” apare exclusiv în morminte bogate, orientate sud – nord, din zona sudică a bazinului Tisei – vestul Banatului, fiind extrem de rare pe teritoriul Ungariei de astăzi¹⁸.

În cadrul mormintelor plane amenajările interioare din lemn sau materii vegetale sunt atestate în opt necropole (16 morminte). Sicriile erau probabil construite din scânduri sau din trunchiuri de copac scobite (*Einbaumsarg*), adesea prinse cu scoabe sau cuie din fier. Scoabele din fier apar numai în lumea sarmatică din Bazinul Carpatic, fiind o particularitate

¹⁶ Kulcsár 1991, 28; Kulcsár 1998, 111.

¹⁷ Istvánovits, Kulcsár, Carnap 2006.

¹⁸ Kulcsár 1998, 110.

locală. În cazul mormântului M 6 de la Deszk – *Újmajor* o bandă metalică lungă de 173 suprapunea trupul defunctului. Probabil prindea un capac de sicriu, urme de lemn fiind sesizate în apropierea scoabelor. Pentru acest tip de construcție din lemn nu există analogii. Probabil avem de-a face cu o piesă reutilizată ca și acoperământ al defunctului, imitându-se capacul unui sarcofag. Alt tip de amenajare funerară din lemn a fost documentată în cadrul necropolei de la Giarmata – *Sit 10*: o targă funerară, pe care defunctul a fost adus la groapă și înhumat. Asemenea amenajări funerare apar amintite de către autorii latini, atât pentru lumea romană, cât și pentru cea barbară.

V. MOBILIERUL FUNERAR AL SARMAȚILOR DE PE TERITORIUL BANATULUI

Inventarul funerar poate fi încadrat în mai multe categorii: obiecte de podoabă și vestimentație, obiecte de toaletă, monede, arme, piese de harnașament, obiecte de uz casnic, recipiente ceramice.

Cea mai mare parte a acestor produse reprezintă bunuri de import romane (fibule, piese de centură, mărgelile etc.) sau produse venite din estul spațiului locuit de sarmați (oglinzi, pandantive, arme, piese de harnașament). Se pot observa anumite tipuri de costume proprii defuncțiilor de sex masculin și feminin. În mormintele defuncțiilor de sex masculin apar documentate fibule, brățări, *torques*-uri, o pungă cu unelte necesare vieții de nomad, arme, dar mai ales cataramă cu diferite funcționalități (închiderea curelelor de centură, a celor care susțin armele, închiderea încălțăminte etc.). Costumul feminin era mai bogat, din punct de vedere al tipurilor de piese prezente: apar coliere, fibule, diferite tipuri de pandantive, brățări, inele, fusaiole, dar mai ales mărgelile. Aceste tipuri de podoabe reprezintă cele mai numeroase piese de costum atestate (apar chiar 2000 – 3000 de mărgelile în unele morminte). Până în prezent am reușit să identificăm 8 tipuri de piese monocrome (cu diferite subvariante) și 10 tipuri de mărgelile policrome din sticlă. În ceea ce privește celelalte materii prime (calcar, calcedonie, chihlimbar și coral), tipurile sunt de asemenea numeroase. Prezența mărgelilor în număr mare se poate explica, în primul rând, prin funcționalitățile multiple pe care aceste piese le puteau avea. Erau purtate ca și podoabe ale gâtului, intrau în componența unor brățări sau cercei, aveau funcționalitate de nasturi, amulete sau chiar pandantive de săbii (în cazul mormintelor masculine), cel mai adesea însă erau cusute pe haine feminine.

Multe din aceste artefacte reprezintă mult mai mult decât piese de costum sau ofrande. Anumite credințe funerare pot fi intuite ca urmare a prezenței unor piese sau a modului în care ele sunt dispuse. Astfel, monedele din morminte constituiau banii necesari pentru lumea de dincolo, recipientele ceramice conțineau probabil hrană și lichidele pentru

defunct; oglinzile, adesea fragmentare, erau sparte ritualic ca să nu ofere un „spațiu sufletului”¹⁹, iar clopoțeii și vasele de afumat, din mormintele de copii și fete tinere, aveau probabil rolul de a alunga „spiritele rele”.

O parte dintre aceste constatări sunt însă adesea imposibil de verificat. Analogiile etnografice, dar mai ales comparațiile cu lumea romană ne pot apropia de interpretări mai exacte. Izvoarele romane trebuiesc, însă aplicate cu prudență în studiul credințelor funerare sarmatice. Chiar dacă anumite ritualuri au fost preluate din lumea romană, acestea au fost trecute printr-un filtru propriu gândirii și manifestării spirituale ale unei societăți iraniene, semi – nomade, cu norme și credințe proprii.

De exemplu monedele depuse în necropolele romane au nominal mic, fiind predominant din bronz. Conform tradițiilor mitologice, luntrașului trebuia să i se plătească doar o taxă simbolică (un obol), „taxă” care apare atestată în special în mormintele de femei și copii, mai vulnerabili, dar și purtători mai fideli ai tradițiilor. În lumea sarmatică din Banat situația e alta: monedele apar predominant în morminte masculine bogate și sunt piese din argint, care aveau probabil o și importanță spirituală, prin reprezentarea zeilor de pe revers.

VI. CONCLUZII ȘI PERSPECTIVE ALE CERCETĂRII

Aceste aspecte legate de rit și ritual, alături de inventarul funerar propriu fiecărui mormânt au fost introduse în programul *CAPCA*. Această aplicație software, oferă analize de corespondență datelor introduse și implicit baze matematice, pe seama cărora se pot identifica grupuri sarmatice, dar și perioade de timp distincte²⁰.

Rezultatele obținute, indică migrări în mai multe valuri ale unor grupuri sarmatice distincte, înspre Banat, începând cu sfârșitul secolului I până la sfârșitul secolului IV p. Chr.

Pentru prima etapă (sfârșitul secolului I – prima jumătate a secolului II p. Chr.) avem atestat în Banat doar un mormânt, la Sânnicolau Mare – *Seliște*. Mormântul de aici se poate include în așa – numitul „*Golden horizon*”, primul orizont de morminte sarmatice din Câmpia Panonică, caracterizat prin complexe funerare feminine bogate, cu obiecte de vestimentație și podoabe din zona pontică²¹. Din cadrul mormântului de la Sânnicolau Mare provine un colier compus din mărgel tubulare, pandantive în formă de lacrimă, și un pandantiv central – lunular, toate din aur și sticlă²².

Numărul sarmaților din zona Banatului crește o dată cu războaiele marcomanice. Acum (la sfârșitul secolului II p. Chr.) își fac apariția în zona Banatului alte comunități de sarmați. Un prim grup îl constituie sarmații veniți din est (posibil zona Mării Azov), grup

¹⁹ Kulcsár 1998, 63.

²⁰ Descărcat de pe site-ul <http://www.archaeoinfo.dk/> (20 decembrie 2012).

²¹ Istvánovits, Kulcsár 2006; Vaday, Istvánovits, Kulcsár 1989, 110-111.

²² Bejan, Măruia, Tănase 2012.

reprezentat de o aristocrație războinică, care se înhuma în tumuli, împreună cu cai și armament complet. Orientarea acestora este nord – sud, defuncții fiind plasați în sicrie, posibil chiar camere funerare.

Al doilea grup e constituit tot de războinici, atestați prin trei necropole plane (Ujszentiván – *Cărămidărie*, Szöreg și Uljma – *Cărămidărie*). Particularitățile lor funerare sunt date de orientarea vest – est, de vasele depuse în zona capului și de prezența armelor, elemente ale ritualului funerar, rar atestate în cadrul mormintelor sarmatice din Banat. Orientarea vestică apare în doar 8% din mormintele analizate. Acest tip de dispunere al defuncțiilor este rar și la est de Carpați.

Cele mai multe morminte ale acestei perioade sunt însă cele plane, orientate sud – nord, cu inventar preponderent roman, mai rar estic. Probabil, după războaiele marcomanice alte comunități sarmatice au migrat din zona nord-pontică, dar mai ales au „coborât” din nordul și centrul Câmpiei Panonice înspre Banat. Reprezentative pentru această perioadă sunt necropolele de la Banatski Despotovac – *Pape föld*, Giarmata – *Sit 10* („cuiburile” de morminte I – III), Foeni – *Cimitirul Ortodox*, Klárafalva – *Cimitirul B*, mormintele de la Lovrin, Padej, Szöreg – *Cărămidăria Ivan*.

În cadrul acestor morminte orientate sud – nord apar sporadic elemente de ritual care amintesc de lumea sarmatică estică: diferite amenajări ale gropilor de mormânt, „purificări” ale acestora cu substanțe de culoare albă sau cu cenușă și cărbune, depunerea defuncțiilor pe rogojine, în sicrie sau pe plăci de piatră.

Ultima perioadă a culturii sarmatice în Banat o ultima treime a secolului III – secolul IV p. Chr., perioadă în care provincia Dacia e abandonată de către Imperiul Roman, granițele sunt libere, iar migratorii din diferite colțuri ale Europei apar în Bazinul Tisei. Din punct de vedere cultural, identificăm acum două grupuri de sarmați. Primul se înhumează după aceleași norme ca și în perioada precedentă: în morminte plane, orientate sud – nord. Piese de inventar sunt în special de factură romană (mărgele, monede, cercei, fibule cu picior întors pe dedesubt, fibule de tip „Arbaletă” sau cu butoni în zona capului – „Bügelknopffibeln”), dar apar și produse estice (pandantive *Cypraea*, vase rituale, arme). Reprezentative pentru această perioadă sunt necropolele de la Pančevo – *Vojlovica*, Giarmata – *Sit 10* (grupul IV de morminte) și Crvena Crkva – *Cărămidăria Zoltán*.

În această perioadă târzie a istoriei sarmatice, se evidențiază și alte necropole, cu ritualuri funerare distincte. Probabil ele aparțin unui ultim val de sarmați sesizabil, din punct de vedere arheologic. Aceștia, veniți din zona nord pontică s-au așezat preponderent în sudul Banatului. Caracteristicile funerare sunt: orientarea nord – sud a defuncțiilor, mormintele plane, prezența în cadrul inventarului funerar a armelor, vaselor rituale și un costum feminin foarte bogat, cu influențe estice, dar și romane sau germanice: numeroase mărgele, pandantive, scoici *Cypraea*, clopoței, fibule în formă de cutie „Dosenförmigefibel”, fibule

discoidale cu reprezentări antropomorfe (măști umane). În cadrul acestor morminte recipientele ceramice apar depuse la picioare, dar mai ales în zona capului. Reprezentative pentru acest grup sunt necropolele de la Vatina – *Bele Vode*, Vršac – *Crvenka*, Vršac – *Dvorište Eparhie Banata*.

Odată cu secolul IV p. Chr., mai ales cu sfârșitul acestuia, în Bazinul Carpatic influența și interesul roman scade constant, apar populații tot mai eterogene, iraniene și germanice. Materialul arheologic devine acum mult mai „barbarizat” și „orientalizat”²³, dar aceasta reprezintă o altă etapă istorică, în zona Banatului.

Prin urmare, în acest moment, pe baza descoperirilor arheologice funerare putem propune o cronologie a culturii sarmatice din Banat, dar și indica caracteristicile funerare ale fiecărui grup în parte. Deocamdată demersul nostru este susținut de descoperirile arheologice și de analizele de corespondență. Sperăm ca pe viitor să realizăm analizele antropologice și de izotopi, extrem de necesare în arheologia funerară. De asemenea, dorim să studiem așezările sarmatice din Banat pentru a vedea cum acestea se corelează cu necropolele analizate.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Aralica 2002 M. Aralica, *Zwei Gräber aus der Spätantike aus der Podvršanska Strasse in Vršac*, în *JSAS*, 18, 2002, p. 183-198.
- Ács, Vaday 2004 C. Ács, A. H. Vaday, *Mezőszemere, Kismari-Fenek. Késő-császárkori – koranépivándorlás-koritemetőrészlet II. (Mezőszemere, Kismari-Fenek, Late Imperial – Early Migration Cemetery Fragment. II.)*, în *Agria*, XL, 2004, p. 105–136.
- Barački 1960 S. Barački, *Bele vode – Vatin – Vršac, nekropola*, în *Arheološki Pregled*, 2, Beograd, 1960, p. 129-130.
- Barački 1961 a S. Barački, *Dvoriste Eparhije Banatske, Vrsac – Sarmatska nekropola*, în *Arheološki Pregled*, 3, 1961, p. 102-104.
- Barački 1961 b S. Barački, *Sarmatski nalazi iz Vrsca*, în *RVM*, 10, 1961, p. 117-143.
- Barosiewicz et alii 2003 L. Bartosiewicz, K. T. Biro, E. Jerem, J. Laszlovszku, M. Nagy, L. Révész, A. Vaday, T. Vida, Z. M. Virág, Z. Visy, K. Wollák, *Hungarian archaeology at the turn of the millennium*, Budapest, 2003.
- Batistić Popadić 1984-1985 D. Batistić Popadić, *Sarmatska nekropola Vojlovica-Pančevo*, în *RVM* 29, 1984–1985, p. 59–83.
- Bârcă 2006 a V. Bârcă, *Istorie și civilizație. Sarmatii în spațiul est-carpatic (sec. I a. Chr. – începutul sec. II p. Chr.)*, Cluj-Napoca, 2006.
- Bârcă 2006 b V. Bârcă, *Nomazi ai stepelor. Sarmatii timpurii în spațiul nord-pontic (sec. II-I a. Chr.)*, Cluj-Napoca, 2006.
- Bârcă 2013 V. Bârcă, *Nomads of the steppes by the Danube frontier of the Roman Empire in the 1st century. Historical sketch and chronological remarks*,

²³ Vaday 1994, 105.

- în *Dacia* (N. S.), LVII, 2013 (sub tipar).
- Bărcă, V. Bărcă, O. Symonenko, *Călăreții stepelor. Sarmatii în spațiul nord-pontic/ (Horsemen of the steppes. The Sarmatians in the pontic region)*, Cluj-Napoca, 2009.
- Bejan, Măruia, A. Bejan, L. Măruia, D. Tănase, *Un mormânt cu podoabe de aur din epoca sarmatică timpurie descoperit la Sănnicolau Mare – Seliște (jud. Timiș)*, în *AnB*, XIX, 2011, p. 161 – 180.
- Benea 1996 D. Benea, *Dacia sud – vestică în secolele III – IV*, Timișoara, 1996.
- Benea 2004 D. Benea, *Atelierele romane de mărgele de la Tibiscum*, Timișoara, 2004.
- Berkeszi 1907 I. Berkeszi, *Knézi leletek*, în *Történelmi és Régészeti Értesítő*, XXIII, 1907, p. 51-54.
- Bounegru et alii G. Bounegru, R. Ciobanu, R. Ota și D. Anghel, *Lux, util și estetic la Apulum. Podoabe și accesorii vestimentare. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2011.
- Böhm 1881 L. Böhm, *Archeologiai tudósítások. Történelmi és Régészeti Értesítő*, 1881, p. 162-165.
- Böhme 1972 A. Böhme, *Die Fibeln der Kastelle Saalburg und Zugmantel*, în *Saalburg Jahrbuch*, 29, 1972, p. 5 – 112.
- Bursche 1986 A. Bursche, *Contacts between the Roman Empire and the mid-European Barbaricum in the light of coin finds*, în *Actes du 10ème Congrès International de Numismatique*, London, September 1986 (ed. L. A. Carradice), 1986, p. 279-287.
- Bursche 2002 A. Bursche, *Circulation of Roman Coinage in Northern Europe in Late Antiquity*, în *Histoire & mesure*, XVII, 3/4, 2002, p. 121-141.
- Cociș 2004 S. Cociș, *Fibulele din Dacia romană*, Cluj-Napoca, 2004.
- Daicoviciu 1939 – 1940 C. Daicoviciu, *Bănatul și iazygii*, în *Apulum*, I, 1939 - 1940, p. 98-101.
- Dautova-Rușevljan V. Dautova-Rușevljan, *Sarmatska kultura u Vojvodini. Vojvodina od praistorije do ranog srednjeg veka*, în *Kulturno blago Vojvodine*, Novi Sad, 1980.
- Dautova-Rușevljan 1990 V. Dautova-Rușevljan, *Dosadašnji rezultati istraživanja I problemi pri proučavanju sarmatske kulture u Vojvodini / Current Analysis of Research and Problems Investigating the Sarmatic Culture in Vojvodina*, în *RVM*, 32, 1990, p. 81-94.
- Dinnyés 1975 I. Dinnyés, *Az s alakú koporsó kapsok használatáról*, în *Stud. Com.*, 3, 1975, p. 61 – 77.
- Dinnyés 1991 I. Dinnyés, *A Hévizgyörki szarmata sírok*, în *Stud. Com*, 22, 1991, p. 145-201.
- Dörner 1970 E. Dörner, *Cercetări și săpături arheologice în județul Arad*, în *MCA*, IX, 1970, p.445-465
- Dörner 1971 E. Dörner, *Dacii și sarmatii din secolele II-III e.n. în vestul României*, în *Apulum*, IX, 1971, p. 681 – 691.
- Dumitrașcu 1993 S. Dumitrașcu, *Dacia Apuseană*, Oradea, 1993.
- Đorđević M. Đorđević, *Archaeological Sites of the Roman Period in Yugoslav Banat*, în *SIB*, XVII-XVIII, 1993-1994, p. 23-44.
- Đorđević 1994 M. Đorđević, *Nalazi nekropola rimskog perioda u Jugosaladnom*

- Banatu*, în *RVM*, 36, 1994, p. 41-61.
- Farkas, Torbágy 2008 E. Farkas, M. Torbágyi, *Sarmatians and the Roman coins*, în *Roman coins outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions*. Proceedings of the ESF/SCH Exploratory Workshop Radziwiłł Palace, Nieborów (Poland), 3-6 September 2005, Warsaw, 2008, p. 255-266.
- Gabler, Vaday 1986 D. Gabler, A. H. Vaday, *Terra Sigillata in Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien*, Budapest, 1986.
- Gabler, Vaday 1992 D. Gabler, A. H. Vaday, *Terra Sigillata in Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien (2. Teil)*, în *ActaArchHung*, 44, 1992, p. 84-160.
- Gáll, Tánase, Ciobotaru 2010 E. Gáll, D. Tánase, D. Ciobotaru, *Kisléghi Nagy Gyula. Archaeológiai Naptó*, Szeged – Temesvár, 2010.
- Garam 1964 É. Garam, *Szarmata kori kurgánok Isaszegen*, în *FolArch*, XVI, 1964, p. 49-61.
- Garam, Vaday 1990 É. Garam, A. H. Vaday, *Sarmatische Siedlung und Begräbnisstätte in Tiszavalk*, în *CommArchHung*, 1990, p. 171-219.
- Gázdac, Gázdac 2010 Á. Alföldy-Gázdac, C. Gázdac, *Coins in funerary contexts. The case of Brigetio*, în *Ex Officina - Studia in honorem Dénes Gábler*, Győr, 2010, p. 161-174.
- Gindele 2008 R. Gindele, *Pottery from the Sarmatian funerary finds from the West and North-West of Romania*, în *Carpatica*, 38, 2008, p. 168-184.
- Gopkalo 2008 O. V. Gopkalo, *Busy i podveski chernyakhovskoy kultury*, Kiev, 2008.
- Grumeza 2011 L. Grumeza, *The Sarmatian Necropolis from Foeni (Timiș County)*, în *AnB*, XIX, 2011, p.181 -205.
- Grumeza 2012 L. Grumeza, *Sicrie și amenajări funerare din lemn atestate la sarmații de pe teritoriul Banatului*, în *AnB*, XX, 2012, p. 97-113.
- Harmatta 1970 J. Hammata, *Studies in the History and Language of the Sarmatians*, în *Acta Antiqua et Archaeologica*, XIII, 1970, p. 1-130.
- Istvánovits 1990 E. Istvánovits, *A Felső-Tisza-vidék legkorábbi szarmata leletei — 2 - 3. Századi sírok Tiszavasváriból (The earliest Sarmatian finds of the Upper Tisza region - 2nd - 3rd centuryburials in Tiszavasvári)*, în *JAMÉ*, 27-29, 1984-1986 (1990), p. 83 – 133.
- Istvánovits 1998 E. Istvánovits, *A szarmatá kés a kos. Adatok a Kárpát – medence szarmatáinak hitvilágához*, în *JAMÉ*, XXXIX – XL, 1997 – 1998 (1998), p. 135 – 151.
- Istvánovits, Kulcsár 1993 E. Istvanovits, V. Kulcsár, *Tükrök a császárkoriés a kora népvándorlás kori barbár népeknél a Kárpát-medencében*, în *HOMÉ*, 30-31/2, 1993, p. 9-58.
- Istvánovits, Kulcsár 1994 E. Istvánovits, V. Kulcsár, *Roman and Germanic elements in the armament of the barrow graves of the 2nd-3rd centuries A.D. in the Great Hungarian Plain*, în *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten. Marburger Kolloquium*, Lublin–Marburg, 1994, p. 405-416.
- Istvánovits, Kulcsár 2001 E. Istvanovits, V. Kulcsár, *Sarmatians through the eyes of strangers. The Sarmatian warrior*, în *International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st -5th centuries A.D.*, Aszod – Nyiregyhaza, 2001, p.139-170.
- Istvánovits, Kulcsár 2002 E. Istvánovits, V. Kulcsár, *Csat a szarmata viseletben és temetkezési rítusban (Buckles in the Sarmatian costume and burial rite)*, în *JAMÉ*,

- XLIV, 2002, p. 95–111.
- Istvánovits, E. Istvánovits, V. Kulcsár, *A szarmata területek régészete. A temetkezések*, in *Magyar régészet az ezredfordulón*, Budapest, 2003, p. 271–275.
- Istvánovits, E. Istvánovits, V. Kulcsár, *Some traces of the Sarmatian – Germanic contacts in the Great Hungarian Plain*, in *Kontakt – Kooperation – Konflikt: Germanen und Sarmaten zwischendem 1. Und dem 4. Jahrhundert nach Christus*, Neumünster, 2003, p. 227–238.
- Istvánovits, E. Istvánovits, V. Kulcsár, *Sarmatian swords with ring shaped pommels in the Carpathian Basin*, in *The enemies of Rome* (ed. L. Kocsis), Budapest, 2008, p. 95–105.
- Istvánovits, E. Istvánovits, V. Kulcsár, *Satana and others: priestesses, witches and queens of the steppe-region. Matriarchy in the Sarmatian society?* in Dieter Quast (Hrsg.): *Weibliche Eliten in der Frühgeschichte: archäologische und historische Beiträge zum ersten Jahrtausend in Nord- Mittel- und Südosteuropa. RGZM-Tagungen 10*, Mainz, 2011, p. 201–218.
- Istvánovits, E. Istvánovits, V. Kulcsár, C. von Carnap-Bornheim, *The barbarian warrior burial from Tiszalök-Rázompusztá in the 3rd century history of the Upper Tisza Region*, in *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 36, 2006, p. 91–110.
- Kőhegy 1973 M. Kőhegy, *Das Erste Siedlungsgebiet der Jazygen in Ungarn*, in *Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, Beograd, 1973, p. 277 – 282.
- Kőhegyi 1979 M. Kőhegyi, *Borostyágyöngyök szarmata sírokban*, in *Savaria*, 7-8, 1973 – 1974 (1979), p. 121 – 132.
- Kőhegy 1982 M. Kőhegy, *Kora szarmata arany leletes női sírokaz Alföldön*, in *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, 1982, p. 267 – 355.
- Kőhegyi, Vörös 2011 M. Kőhegyi, G. Vörös, *Madaras – Halmok, Kr. U. 2-5. Századi szarmata temető*, Szeged, 2011.
- Kovács, Vaday 1999 L. Kovács, A. Vaday, *On the problem of the marine gastropod shell pendants in the Sarmatian Barbaricum in the Carpathian Basin*, in *Anteus*, 24, 1999, p. 247–277.
- Kulcsár 1986 V. Kulcsár, *Szarmata sírok Kiskunfélegyháza, Külsőgalamboson*, in *Cumania*, 9, 1986, p. 9–23.
- Kulcsár 1991 V. Kulcsár, *A szarmata temetkezési rítus néhány jellegzetessége. A halamos temetők (Einige Merkmale der Sarmatischen Bestattungsgitte. Die Hügelgräberfelder)*, in *MFME-StudArch*, 85/2, 1991, p. 17 – 28.
- Kulcsár 1998 V. Kulcsár, *A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai*, Aszód, 1998.
- Marčenko 1996 I. I. Marčenko, *Siraki Kubani (pomaterialam kurgannyh pogrebenij Nižnej Kubani)*, Krasnodar, 1996.
- Mare 2004 M. Mare, *Banatul între secolele IV-IX*, Timișoara, 2004.
- Milleker 1897 B. Milleker, *Démagyarország régiségletei a honfoglalás előtti időkből*, Temesvár, I, 1897.
- Milleker 1899 B. Milleker, *Démagyarország régiségletei a honfoglalás előtti időkből*, Temesvár, II, 1899.
- Milleker 1906 B. Milleker, *Démagyarország régiségletei a honfoglalás előtti időkből*,

- Temesvár, III, 1906.
- Mócsy 1977 A. Mócsy, *Die Einwanderung der Iazygen*, in *ActaAntHung*, 25, 1977, p. 439-446.
- Mordvinceva, Trejster 2007 V. I. Mordvinceva, M. Trejster, *Proizvedenija torevtiki i juvelirnogo iskusstva v Severnom Pričernomor'e 2 v. do n. e. – 2 v. n. e.*, I–III, Simferopol' - Bonn, 2007.
- Oța, Sirbu 2009 L. Oța, V. Sirbu, *Sarmații din județul Brăila/ The Sarmatians in Brăila County*, Brăila, 2009.
- Párducz 1931 M. Párducz, *A nagy magyar Alföld római kori leletei*, in *Dolg.*, VII, 1931, p. 74-186.
- Párducz 1935 M. Párducz, *Az első pontus – germán emlékcsoport legkorábbi emlékei Magyarországon*, Szeged, 1935.
- Párducz 1940 M. Párducz, *Ernőházai jazig leletek*, in *AÉ*, III/1, 1940, p. 261- 269.
- Párducz 1941 M. Párducz, *A szarmatakor emlékei Magyarországon (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns)*, I, Budapest, 1941.
- Párducz 1942 a M. Párducz, *A szarmata kor legkorábbi emlékei a Bánságban*, in *AÉ*, III, 1942, p. 305-328.
- Párducz 1942 b M. Párducz, *Őskori és szarmatakori telep Hódmezővásárhely határában*, in *Dolg.*, XVIII, 1942, p. 113-122.
- Párducz 1944 M. Párducz, *A szarmatakor emlékei Magyarországon (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns)*, II, Budapest, 1944.
- Párducz 1945 M. Párducz, *Deszk – Újmajori szarmata korítemető*, in *FolArch*, V, 1945, p. 74 – 94.
- Párducz 1950 a M. Párducz, *A szarmatakor emlékei Magyarországon (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns)*, III, Budapest, 1950.
- Párducz 1951 M. Párducz, *Szarmatakori leletek Klárafalváról*, in *AÉ*, 1951, p. 24 – 25.
- Párducz 1952 M. Párducz, *Adatok a magyarországi szarmaták társadalom történetéhez*, in *AÉ*, 79, 1952, p. 39-45.
- Párducz 1956 M. Párducz, *Beiträge zur Geschichte der Sarmaten in Ungarn im II. Und III. Jahrhundert*, in *ActaArchHung* VII, 139-182.
- Petković 2010 S. Petković, *Rimske fibule u Srbiji*, Belgrad, 2010.
- Pintye 2009 G. Pintye, *A Kárpát – medencei szarmata települések csontfésűi*, in *AÉ*, 134, 2009, 165-195.
- Raczky, Kovács, Anders 1997 P. Raczky, T. Kovács, A. Anders, *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*, Budapest, 1997.
- Reinzer 1903 J. Reizner, *Sasüllési és Szőreghi leletekről*, in *AÉ* 1903, p. 43-50.
- Rustoiu 1996 A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î. Chr. – sec. I d. Chr.). Tehnici, ateliere și produse din bronz*, Bucuresti, 1996.
- Salamon 1959 A. Salamon, *Sarmatische Funde in Ócsa*, in *FolArch*, XI, 1959, p. 75-89.
- Simovlević 1957 N. Simovlević, *Sarmatischer Stratum Crvenka bei Vrsac*, in *RVM*, 6, 1957, p. 57-65.
- Sirbu 2003 V. Sirbu, *Arheologia funerară și sacrificiile: o terminologie unitară (dicționar, lexic, arborescență)/ Funerary archaeology and sacrifices: an unifying terminology (dictionary, lexis, branching)*, Brăila, 2003.
- Simonenko, Marčenko, A.V. Simonenko, I. I. Marčenko, N. Limberis, *Römische Importe in sarmatischen und maiotischen Gräbern zwischen Unterer Donau und*

- Limberis 2008 *Kuban*, Mainz, 2008.
- Soproni 1969 S. Soproni, *Limes Sarmatiae*, în *AÉ*, 96, 1, 1969, p. 43-53.
- Szekeres 1999 A. Szekeres, *Sarmatian cemetery at Băcstopolya – Bánkert*, în *Anteus*, 25, 1999, p. 493-515.
- Szekeres, Szekeres 1996 L. Szekeres, Á. Szekeres, *Szarmata és XI. Századi temető Verusicsón*, Szabadka, 1996.
- Tănase 2004 D. Tănase, *Două morminte din secolele IV – V p. Chr. descoperite la Dudeștii Vechi (jud. Timiș)*, în *AnB*, X-XI, 2004, p. 233-244.
- Tănase – Mare 2000 D. Tănase, M. Mare, *Pătrunderea sarmaților în vestul Banatului în lumina noilor descoperiri arheologice*, în *SCIVA*, 51, 3-4, 2000, p. 193-208.
- Tempelmann Maczyńska 1985 M. Tempelmann Maczyńska, *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit in mitteleuropäischen Barbaricum*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1985.
- Vaday 1982-1983 A. H. Vaday, *Das Gräberfeld der Jazyges Metanastae in Mezőcsát-Hörcsögös*, în *MittArchInst*, 12-13, 1982-1983, p. 167-188, 383-392.
- Vaday 1985 A. H. Vaday, *Sarmatisches Gräberfeld in Törökszentmiklós-Surján-újtelep*, în *ActaArchHung*, 37, 1985, p. 345-390.
- Vaday 1986 A. H. Vaday, *Beiträge zum Fund von Vizesd – Pusztá*, în *FolArch*, XXXVII, 1986, p. 197-220.
- Vaday 1989 a A. H. Vaday, *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ein Beitrag zur Archäologie und Geschichte des sarmatischen Barbaricums*, în *Anteus*, 17-18, Budapest, 1989.
- Vaday 1989 b A. H. Vaday, *Sarmatisches Männergrab mit Goldfund von Dunaharaszti*, în *FolArch*, XL, 1989, p. 129-136.
- Vaday 1991 A. H. Vaday, *The Dacián Question in the Sarmatian Barbaricum*, în *Antaeus*, 19-20, 1990-1991 (1991), p. 75-83.
- Vaday 1994 A. H. Vaday, *Late Sarmatian graves and their connections within the Great Hungarian Plain*, în *SlovArch.*, XLIV/1, 1994, p. 105-124.
- Vaday 1997 A. H. Vaday, *Atipikus szarmata telepjelenség a Kompolt – Kistéri Tanya 15. Lelőhelyén*, în *Agria*, XXXIII, 1997, p. 77 – 107.
- Vaday 2001 a A. H. Vaday, *Military system of the Sarmatians*, în *International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st -5th centuries A.D.*, Aszod – Nyiregyháza, 2001, p. 171-194.
- Vaday 2001 b A. H. Vaday, *Militia inermis, militia armata. Bemerkungen zur Frage des Limes Sarmatiae*, în *SlovArch.*, XLIX, 2001, p. 249-276.
- Vaday 2002 A. H. Vaday, *The world of Beliefs of the Sarmatians*, în *Specimina Nova*, XVI, 2000 (2002), p. 215 – 226.
- Vaday 2003 A. H. Vaday, *Cloisonné brooches in the Sarmatian Barbaricum in the Carpathian Basin*, în *ActaArchHung*, 54, 2003, p. 315-412.
- Vaday, Kulcsár 1984 A. H. Vaday, V. Kulcsár, *K voprosu o tak nazyvaemyh sarmatskih prjazkah*, în *ActaArchHung*, XXXVI, 1984, p. 239-261.
- Vaday, Medgyesi 1993 A. H. Vaday, P. Medgyesi, *Rectangular Vessels in the Sarmatian Barbaricum in the Carpathian Basin*, în *CommArchHung*, 1993, p. 63-90.
- Vaday, Szekeres 2001 A. H. Vaday, Á. Szekeres, *Megjegyzések az Alföld korai szarmata telepeinek kérdéséhez (A jazyg bevándorlás és megtelepedés kérdésköre)*

- Vaday, Szöke 1983
 Vaday, Istvánovits, Kulcsár 1989
 Vörös 1981
 Vörös 1989
 Vörös 1995
 Vörös 1996
 Vörös 2001
 Vida 2002
 Vida 2009
- in *MFME – StudArch*, VII, 2001, p. 231–298.
 A. H. Vaday, B. M. Szöke, *Szarmata temető és gepida sír Endrőd – Szujókeresztén*, in *CommArchHung*, 1983, p. 79-132.
 A. H. Vaday, E. Istvánovits, V. Kulcsár, *Sarmatian costume in the Carpathian Basin*, in *Klio*, 71, 1989, p. 107–114.
 G. Vörös, *Adatok A Szarmatakori női viselethez*, in *CommArchHung*, 1981, p. 121-136.
 G. Vörös, *Fegyveres sírok az Alföldön a IV. század második fele és az V. század közepe között (Begräbnisstätten mit Waffen auf der ungarischen Tiefebene von der zweiten Hälfte des 4. bis zur Mitte des 5. Jahrhunderts)*, in *MFME – StudArch*, 1988-1 (1989), p. 41–58.
 G. Vörös, *Újabb szarmata kori leletek a Szentesi Múzeumban Fábiánsebestyénről*, in *MFME – StudArch*, I, 1995, p. 123-130.
 G. Vörös, *Temetkezési szokások és viselet egy dél-alföldi szarmata temetőben (Szeged-Tápé)*, in *MFME – StudArch*, II, 1996, p. 111-176.
 G. Vörös, *Övek a Szarmata Férfiaksírjaiban (A Hódmezővásárhely – Kopáncsi sír leleteinek Újraértelmezése)*, in *MEMÉ – StudArch*, VII, 2001, p. 319-331.
 T. Vida, *Heidnische und christliche Elemente der awarenzeitlichen Glaubenswelt, Amulette in der Awarenzeit*, in *Zalai Múzeum*, 11, 2002, p. 179-209.
 T. Vida, *Herkunft und Funktion von Privatreliquiaren und Amulettkapseln im frühgeschichtlichen Europa*, in *Glaube, Kult und Herrschaft : Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa ; Akten des 59. Internationalen Sachsensymposiums und der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im Mitteldonauraum*, Bonn, 2009, p. 261-280.